DOI: 10.31648/pw.12123

Piotr Fast
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4158-671X
University of Silesia in Katowice

# SPORY O WIERSZ JOSIFA BRODSKIEGO *НА НЕЗАВИСИМОСТЬ УКРАИНЫ*. CZĘŚĆ 1

## Dispute about a poem *On the Independence of Ukraine* by Joseph Brodsky. Part 1

Abstract: The article presents several critical and journalistic statements devoted to Joseph Brodsky's poem *On the Independence of Ukraine*, written several months after the country gained statehood and political independence from Russia. Some of their authors (e.g. Oksana Zabuzhko) accuse the poet of a chauvinist and imperial approach to Ukrainian sovereignty, and treat it as part of the cultural world of Russia. Friends and admirers of Brodsky's work (e.g. Adam Zagajewski, Aleksander Fiut) react to this text differently. They seek justification for the poet's attitude, although they often express surprise and lack of understanding of why he wrote a poem with such an expression. They have also appeared works which, using an objectified conceptual apparatus (e.g. Yevgeny Breydo), try to defend the poet against the accusations made by critics.
The article is the first part of the study dealing with this issue; the second will be devoted to searching for the intellectual and psychological premises that led to its creation.

Keywords: Joseph Brodsky, poem *On the Independence of Ukraine*, critical opinions, imperial approach, colonial way of thinking

Josif Brodski nad wyraz rzadko komentował w wierszach aktualne zdarzenia z życia społeczno-politycznego. Bengt Jangfeldt, wybitny znawca poezji rosyjskiej, bliski przyjaciel, tłumacz i wydawca poety, zauważa jednak w przełożonej na rosyjski książce o poecie: „Бродский – не политический писатель, но благодаря его биографии и особенностям родины творчество его стало политическим фактом" (Jangfeldt 2012, 112).

Rosyjski emigrant rzeczywiście jedynie kilkakrotnie zareagował wierszami na zdarzenia z pierwszych stronach gazet. Jeśli się nie mylę, pierwszym takim tekstem była napisana po angielsku, zadedykowana Wiktorowi Woroszylskiemu i Andrzejowi Drawiczowi *Kolęda stanu wojennego* (*A Martial law carrol*), opublikowana 17 marca 1983 r., stanowiąca reakcję na ogłoszenie w Polsce stanu wojennego (Brodski 1983). Drugim tego rodzaju utworem była *Piosenka o Bośni* (*Bosnia Tune*) z 1992 r. (Brodsky 1992a), a kolejnym – tym razem dotyczącym

sowieckiej okupacji Afganistanu – *Wiersze o zimowej kampanii 1980 r.* (*Стихи о зимней кампании 1980 года*)[1]. Wtedy też, po uzyskaniu 24 sierpnia 1992 r. przez Ukrainę niezależnej od Związku Sowieckiego państwowości, powstał utwór *На независимость Укаины*. Była to zapisana niemal na gorąco reakcja poety na te przełomowe w historii Europy wydarzenia. Brodski, jak gdyby krępując się tego, co napisał, nigdy tego wiersza nie opublikował, wygłosił go natomiast bodaj dwukrotnie na spotkaniach autorskich – jedna z tych recytacji, z 10 października 1992 r. w Jewish Community Center w Palo Alto, została utrwalona i opublikowana na kanale YouTube (Brodski 1992b)[2]. Poeta przed wygłoszeniem tego wiersza skomentował go jako „rzecz dość ryzykowną" („нечто рискованное", tamże[3]).

Utwór ten, choć jest reakcją na znaczące wydarzenie polityczne, pierwotnie przeszedł niemal niezauważony, nie był komentowany nawet przez miłośników i adwersarzy poety, zyskał jednak dość szeroki rezonans po napaści Rosji na Ukrainę w 2022 r.

W szkicu, który tu prezentuję, zamierzałem pierwotnie omówić ten – ważny z dzisiejszej perspektywy – wiersz i jego konteksty. Gromadząc materiały, natknąłem się jednak na sporą liczbę wypowiedzi, głównie publicystycznych i wspomnieniowych, dość wyraziście oceniających postawę poety wobec odzyskującej suwerenność Ukrainy. Uznałem więc za stosowne, by najpierw skupić uwagę na komentarzach opublikowanych po pojawieniu się *На независимость Украины*: początkowo w internecie, a potem w niekontrolowanym przez autora i jego spadkobierców obiegu. Spektrum postaw zaprezentowanych w tych komentarzach jest tak szerokie, że zebranie tych głosów i przedstawienie czytelnikowi stojących za nimi postaw ideowych wydaje się co najmniej zasadne. Kiedy uzmysłowiłem sobie, że materiał ten stanowi samodzielny korpus badawczy, i na dodatek jego omówienie będzie tak obszerne, że wraz z interpretacją niechybnie przekroczy objętość akceptowalną przez naukowe periodyki, postanowiłem przygotować dwa artykuły – ten, który tu prezentuję: poświęcony opiniom o wierszu i poecie w kontekście tego utworu, oraz drugi – zawierający próbę rekonstrukcji przesłanek sposobu myślenia noblisty i emocjonalnych, często pewnie nieświadomych bodźców, które doprowadziły do jego powstania.

Kiedy badałem reakcje na „ukraiński" wiersz Brodskiego, zaskoczył mnie fakt, że niemal wszyscy, którzy się o nim wypowiadają, znaczenie i wymowę ideową utworu traktują w kategoriach oczywistości. Każdy fragment, nawet wyrwany

---

1 Nie znaczy to bynajmniej, że w ogóle unikał manifestowania poglądów politycznych. Pisał bowiem w tekstach publicystycznych czy listach do amerykańskiego Kongresu o ważnych zdarzeniach z domeny życia społeczno-politycznego, podpisywał apele i wezwania; pomagał też niejednokrotnie uciekinierom ze Związku Sowieckiego. Szerzej pisze o tym Bengt Jangfeld (2012, 116 passim).

2 Druga miała miejsce w 1994 r. w Queens College w Nowym Jorku.

3 Tekst tego wiersza przytaczam za publikacją internetową (Brodski 1992c).

z kontekstu, rozumieją jako bezpośredni zapis poglądów realnego autora wiersza. Niejednokrotnie postrzegają *На независимость Укаины* jako tekst dyskursywny, raczej odsłaniający zamiary czy sposób myślenia poety niż odnoszący się do pozaliterackiej rzeczywistości. O. Bertelsen np. pisze: „As it routinely occurs with creative writing, but especially with Brodsky's poetry, this poem informs its readers more about the author himself, rather than about the subject of his writings" (Bertelsen 2015, 264).

Wielu krytyków operuje także hipotezami interpretacyjnymi odsyłającymi do najróżniejszych kontekstów literackich i pozaliterackich wiersza, nie proponując zdyscyplinowanej analizy semantycznej, historycznej, politologicznej czy psychologicznej. Często reakcje te są emocjonalne i wynikają albo z sympatii do autora wiersza, albo z antypatii – niejednokrotnie zresztą będącej rezultatem najróżniejszych uprzedzeń lub osobistych, mniej lub bardziej niefortunnych kontaktów z poetą. To m.in. przypadek O. Zabużko i jej spotkań z Brodskim, które nie były dla ukraińskiej pisarki przyjemnym doświadczeniem. Jej tekst, zatytułowany w polskim przekładzie *Pożegnanie z imperium. Szkic do pewnego portretu* (Zabużko 2001), opublikowany kilka lat wcześniej po ukraińsku (Zabużko 1998), jest pewnie z powodu tych nie najlepszych wspomnień dość napastliwy i retorycznie, rzekłbym, podejrzany. Używam tego deprecjonującego słowa świadomie. Esej Zabużko jest bowiem, delikatnie mówiąc, z jednej strony kokieteryjny, z drugiej – agresywny. Autorka nie potrafi się powstrzymać od jadowitych komentarzy – zarówno dotyczących samego poety, jego społecznego funkcjonowania, jak i samego wiersza. Artykuł jest pełen różnych nadmiarów: Zabużko stara się być „na luzie", pokpiwa, nad wyraz bogato ilustruje tekst dowodami własnej erudycji, często zmienia temat wypowiedzi (kolonializm, imperialność, feminizm), sypie złośliwostkami – co równie dobrze jak próbą zmierzenia się z tak a nie inaczej rozpoznawanym przez nią przesłaniem ideowym utworu Brodskiego może wydawać się świadectwem kompleksów i resentymentu. Niezależnie od tego, czy przyznaję rację ukraińskiej pisarce, czy też nie podzielam jej poglądów, trudno mi zaakceptować pewną pretensjonalność w sposobie wyrażania myśli – ukraińska pisarka formułuje często poglądy w sposób „niestrawny", jak np. passus (Zabużki 1998, 192 i n.), w którym męczy siebie i czytelnika jednym, pełnym dygresji zdaniem przekraczającym dwie strony druku. Nie odbieram jej prawa do manifestowania jakichkolwiek poglądów – byle rzetelnie i czytelnie. Gwoli sprawiedliwości dodam jednak, że jej interpretacyjne hipotezy są niejednokrotnie nad wyraz trafne, choć nadwerężone wspomnianymi nadmiarami – wrócę do tego w drugiej części szkicu[4].

---

[4] Brodski ma na imię Josif (Иосиф); używał też, co oczywiste, anglojęzycznego brzmienia tego imienia: Joseph. Nigdy natomiast nie podpisywał się jako Josip – jak zapisano jego imię w odsyłaczach tekstu Zabużko. Nie obwiniam o ten błąd autorki eseju – to raczej niedopatrzenie tłumaczki i rezultat niezbyt starannej redakcji książki, odsyła bowiem do polskiej edycji wierszy poety.

Zabużko nie próbuje odtworzyć sensu tekstu Brodskiego. Postrzega ten wiersz jako wypowiedź obdarzoną bezpośrednią autorską asercją, nie analizuje jego znaczeń, traktuje go dosłownie – jako agresywny antyukraiński manifest polityczny. Z jej perspektywy zachowanie Brodskiego to „prawdziwy lament obrażonej miłości" (Zabużko 1998, 195). Słowo poety wykracza jej zdaniem poza granice literatury, stając się faktem politycznym:

> Brodski przejdzie niestety do historii już nie jako poeta, [...] lecz jako ideolog polityczny, i to dość toksycznego gatunku: to on właśnie stał się de facto pierwszym, na długo przed Putinem, rzecznikiem nowej geopolitycznej doktryny Kremla – zjednoczonego przez język rosyjski, na wzór Wielkiej Brytanii, wszechświatowego „imperium bez granic", innymi słowy *russkogo mira* (Zabużko 2001, 208-209).

Określiwszy jednoznacznie swój stosunek do Brodskiego i jego wiersza, Zabużko proponuje prześledzenie kilku kontekstów, które jej zdaniem stanowią emocjonalny fundament poglądów poety na „sprawę ukraińską" – omówię je w drugiej części tego szkicu.

Ukraińskiej poetce i aktywistce wtóruje polska recenzentka jej książki w tekście *Ukraina – gdzie to jest?* Pisze ona wprost, niemal dosłownie cytując wypowiedź Zabużko: „[...] objawił się [Brodski] jako klasyczny Wielkorus ukrywający się za maską dysydenta" (Polak-Pałkiewicz). Motyw wielkoruskiej postawy Brodskiego koczuje w wielu wypowiedziach dotyczących tego wiersza – pojawia się też w komentarzach poetów, eseistów i publicystów wyraźnie wcześniej sympatyzujących z poetą. Jest on niemal powszechnie (poza jednym chyba przypadkiem, o którym niżej) postrzegany jako antyukraiński.

Równocześnie – co nie dziwi w tych okolicznościach – jest określany jako niewybredny, brutalny i pełen agresji. Pisze o tym, powołując się na pogląd L. Łosiewa, I. Grudzińska-Gross w książce *Czesław Miłosz, and Joseph Brodsky. Fellowships of poets* (Grudzińska-Gross 2009, 159-160)[5].

Wnioski J. Margolis po lekturze tego wiersza idą dużo dalej – niemal wprost obwinia ona poetę o stworzenie zaplecza myślowego wszystkich okrucieństw Rosjan wobec Ukrainy popełnionych po napaści Rosji w 2022 r.:

> А написавший эти строки поэт нобелевский лауреат Иосиф Бродский, не заставший этой войны, и сочинивший и опубликовавший, помимо этих стихов, тысячи других куда более значительных и замечательных строк, именно поэтому теперь навсегда подписался ими как титрами под кадрами бомбежек Киева и Харькова, под репортажами из подвалов, под фотографиями тел на улицах Бучи, под руинами Ирпеня и Бородянки, под свидетельствами

[5] Nie umiałem niestety znaleźć odpowiedniego fragmentu tej wypowiedzi w polskiej, wydanej dwa lata przed anglojęzyczną wersji tej książki (Grudzińska-Gross 2007).

> о массовых изнасилованиях, под медицинскими бюллетенями оторванных ног и рук краматорского вокзала, под некрологами завалов, под надписью «Дети» у разбомбленного Мариупольского театра, подписью под табличками с могил во дворах и на детских площадках, под воронками Херсона, под вереницами опрокинутых лиц беженцев, тащащих перепуганных насмерть котов и собак в переносках, под репортажем о сгоревших заживо лошадях в конюшне под Изюмом, под списком жертв торгового центра в Кременчуге, под фотографией пасхальной жертвы, трёхмесячной одесситки Киры и её мамы, под списком никогда не проснувшихся отдыхающих в пансионате у моря, под лицами десятков тысяч ещё не названных и даже не найденных (Margolis 2022).

To sąd niesprawiedliwy, choć trudno się dziwić, że został sformułowany – rozgoryczenie postawą poety wśród Ukraińców jest przecież oczywiste. Brodskiego broni przed tymi zarzutami jedna z uczestniczek zorganizowanej przez czasopismo „Новое литературное обозрение" ankiety (Imperskiy tekst… 2023). Rosyjska pisarka doprowadza do absurdu tego rodzaju insynuacje:

> Любые попытки обосновать этим стихотворением предположение, что Бродский, доживи он до 2022 года, поддержал бы «военную операцию» в Украине, кажутся мне спекуляцией (Imperskiy tekst… 2023, 250).

Niezależnie od wszystkich tych kontrowersji rozczarowanie zamanifestowaną w tym wierszu postawą poety wydaje się zrozumiałe. Przyjaźniący się z Brodskim Adam Zagajewski we wspomnieniowym eseju opublikowanym w „Zeszytach Literackich" w 2020 r. zauważa, że „[d]la przyjaciół poety, i to takich, którzy odczuwają też wielką sympatię dla Ukrainy, zrozumienie motywacji stojącej za tym znakomitym i obrzydliwym wierszem jest czymś prawie niemożliwym" (2020). Podobnie rozczarowany wierszem jest dobrze znający Brodskiego A. Fiut:

> Czytałem ten wiersz z prawdziwą przykrością i zażenowaniem. Odczułem ten tekst jako jaskrawy dysonans, ostry, przenikliwy zgrzyt. Znakomity poeta, którego twórczość podziwiałem i nadal bardzo podziwiam, pozostawił w dorobku utwór wymownie świadczący o jego duchowej małości, kompromitujący go dowód szowinizmu. Poniżając boleśnie Ukraińców, także samego siebie dotkliwie poniżył. Można do pewnego stopnia zrozumieć rozczarowanie, resentyment, a nawet szok Brodskiego wywołany oderwaniem się wielowiekowej prowincji Rosji od macierzy. Ale trudno to usprawiedliwić. Przekroczył w tym wierszu, niestety, wszelkie granice zwykłej przyzwoitości i dobrego smaku. Tego obrzydliwego paszkwilu już nie da się ani cofnąć, ani wymazać (2023, 201).

Fiut idzie w oskarżeniach przeciwko rosyjskiemu emigrantowi dość daleko, zauważając, że „Brodski, szykanowany w ZSRR […] za żydowskie pochodzenie,

za obronę swej wolności i artystycznej suwerenności, za «пасожытнictwo» skazany na zesłanie, na zawsze wygnany z ojczyzny – stał się ich następcą" (tamże). O wielkoruskim szowinizmie wspomina także Zagajewski, który odnosi to pojęcie wprost do omawianego tutaj utworu:

> Zarzucano mu też wielkoruski szowinizm. Z tego co wiem, tego rodzaju krytyka pojawiła się późno i wiązała się z publikacją (tylko akustyczną) pewnego utworu. Punktem odniesienia jest tu wiersz istotnie niebywały, szalony atak na Ukrainę, wiersz *Na niepodległość Ukrainy* (*Na niezawisimost' Ukrainy*), napisany w r. 1992 (2020).

Szczególnego rodzaju paternalizm Brodskiego wobec Ukraińców i ich kultury podkreśla także Leszek Szaruga, autor jednego z polskich tłumaczeń tego utworu. W niewielkim szkicu poświęconym m.in. temu tłumaczeniu zauważa:

> Pierworództwo Rusi jest tyleż niezbywalne, co niewygodne: należy zatem, co czynią Rosjanie od trzech stuleci, traktować Ukraińców, owych 'chachłów', jako starszych, lecz przecież nie w pełni rozwiniętych, niepełnosprawnych braci, których postępowaniem oni muszą kierować. Taką postawę demonstruje Brodski (Szaruga 2016, 119).

Na tego rodzaju postawę, którą wspomagają, jak uważają krytycy, szowinizm i poczucie imperialnej wyższości, a także nieuświadamiana najpewniej przez poetę mentalność kolonialna, wskazuje wielu komentatorów – Margolis pisze o „metaforyczny[m], lingwistyczny[m] i kulturowy[m] kolonializm[ie]" (Imperskiy tekst… 2023)[6].

Postawę noblisty usprawiedliwia jednak do pewnego stopnia Zagajewski, który twierdzi, że Brodski „był bezlitosnym wrogiem totalitaryzmu" (2020). To oczywiście prawda. Zagajewski nie dostrzega jednak tego, o czym pisze Margolis, a mianowicie, że przenosił on swoją niechęć do zaściankowej jego zdaniem kultury ukraińskiej na ocenę zdarzeń politycznych – jako wróg tego, co s o w i e c k i e, był równocześnie rzecznikiem kultury r o s y j s k i e j i zestawiając z nią dokonania kulturowe małych albo „satelickich" narodów, traktował te drugie nad wyraz protekcjonalnie (dotyczy to przecież nie tylko literatury ukraińskiej, lecz także np. litewskiej). Trudno zaprzeczyć, że postawa taka jest jawnie kolonizatorska.

Niektórzy obrońcy poety zachowują się tak, jakby chcieli się odżegnać od politycznie niepoprawnej wymowy tego tekstu. Jangfeldt (2012, 125) uważa, że Brodski „не давал себя использовать в политических целях". Szwedzki badacz usprawiedliwia ów atak na Ukrainę cechami charakterologicznymi poety. Pisze

---

6 «Изгнанник, проповедник свободы, певец отсутствия и индивидуализма, сам отчасти жертва репрессивной машины империи, сознательно выбравший не быть ее жертвой, Бродский оказался не в силах отказаться не столько от территориального, сколько от метафорического, лингвистического, культурного колониализма. Он так отталкивался от советской власти, что сознательно причалил к имперской традиции ее предшественницы» (Margolis 2022).

tak: „Желание провоцировать было связано с потребностью демонстрировать свою независимость, характерной не только для Бродского, но и для всего его поколения" (Jangfeldt 2012, 163). Prowokacyjność tekstów i zachowań noblisty działała często na jego niekorzyść, co narażało na szwank ważne dla niego idee i działania. Jangfeldt pisze o tym w ten sposób:

> Так как осторожность не была в характере Иосифа, он порой говорил вещи, о которых не стоило бы говорить – не потому, что он находился на известном уровне (особенно после Нобелевской премии), а потому, что это вредило его авторитету в принципиально важных для него вопросах (2012, 165)[7].

Zrozumiałe, że tłumacz, komentator i przyjaciel poety staje w jego obronie, poszukując usprawiedliwień dla tego niefortunnego wiersza. Kładzie jego zachowania na karb prowadzonego przez poetę „eksperymentu komunikacyjnego". Brodski rzeczywiście nie dbał o polityczną poprawność (Jangfeldt 2012, 134), lubił prowokować, poszerzać granice znaczeń, testować reakcje słuchaczy czy interlokutorów, badać ich ideową odporność czy wytrzymałość (tamże, 162). Wygląda jednak na to, że *Na niepodległość Ukrainy* nie jest jedynie rodzajem poetyckiego lapsusu – nie przypadkiem przecież wywołał tyle skrajnych emocjonalnie reakcji.

Mimo to wielu komentatorów w dobrej wierze poszukuje argumentów, które pozwoliłyby wybronić poetę przed tak jednoznacznie formułowanymi zarzutami. Dmitrij Kuzmin np. uważa, że «[р]асценивать политические инстинкты и интуиции Бродского в 1992 году как однозначное проявление консерватизма и реваншизма значит сильно грешить против исторической правды» (Imperskiy tekst… 2023, 253). W. Szubinskij, wypowiadający się w przywoływanej już kilkakrotnie ankiecie, sądzi, że

> Бродский одновременно описывал и пародировал, и, чтобы его прочитать сейчас, нужно вернуться к коммуникативному контексту той *разноголосицы*. Только интерпретации, исходящие из этого неустранимого „многоголосия" […], позволяют продвинуться в понимании этого стихотворения, следовательно – в реконструкции политической позиции самого Бродского (Imperskiy tekst… 2023, 241).

Sugestia ta wydaje się słuszna – co innego bowiem znaczy antyukraińska wypowiedź, będąca reakcją na uzyskanie przez Ukrainę państwowej suwerenności w roku jej powstania, czyli 1992, a co innego ta sama wypowiedź w zmienionym kontekście: po ostatniej napaści Rosji na Ukrainę. Imperialność przypisywana

---

[7] W innym miejscu Jangfeldt pisze: «Выступления Бродского отличались захлебывающимся напором и часто даже агрессивностью. Это было выражением не только нервного склада его характера, но и другой черты его личности: тяги к провокации, стремления бросить вызов» (Jangfeldt 2012, 162).

zasadnie Brodskiemu dotyczy bowiem, jak odnotowują to inni komentatorzy, wymiaru kulturowego, nie zaś politycznego. Niemniej wiersz został odczytany w całości jako paszkwil na ukraińską niezależność. Poeta (nie ma tu znaczenia, słusznie czy nie) oskarżany jest, mówiąc najdelikatniej, o zajmowanie postawy wyższościowej. Pogląd taki wyraża na przykład Fiut:

> Trudno nie odnieść wrażenia, że występuje w wierszu w roli brata, karcącego z gniewem, a nawet wybuchami wściekłości tego drugiego, który, krnąbrny, poważył się uwolnić od jego uciążliwej opieki i wybrał samodzielność (2023, 200).

Brodski najwyraźniej ulega tu będącemu skutkiem wielowiekowych kontaktów Rosji i Ukrainy (kompetentnie i sugestywnie omawia je M. Zygar' [Zygar 2023]) stereotypowi, który każe utożsamiać państwo i politykę z kulturą. Odnotowuje to uczestniczący we wspomnianej już ankiecie D. Kuzmin, którego komentarz odsłania intelektualną pułapkę, w jaką wpadł poeta:

> В текст Бродского вмонтировано [...] отождествление государства и культуры – и это не до конца отрефлексированное отождествление играет с автором злую шутку, поскольку недоверие к возможной геополитической самостоятельности молодого государства [...] нечувствительно для говорящего превращается в недоверие к возможной самостоятельности украинской культуры (Imperskiy tekst… 2023, 253).

Brodski określa pogardliwie samych Ukraińców (pisze o «хохлах»), nie zauważając, że jego oceny, pozornie żartobliwe, w istocie zdradzają pewien resentyment wobec ukraińskiej kultury – Jangfeld jednoznacznie odsłania ten mechanizm:

> Стихотворение это – раздраженный, злобный выпад против тех, кто не понимает, что украинская культура ниже русской и что глупо украинцам рвать с Россией (которая к тому же в эти годы, казалось, еще развивалась в сторону демократии) (2012, 229).

Autorzy przytoczonych opinii wychodzą z założenia (o którym wspomniałem wcześniej), że utwór ten, czytany dosłownie jako dyskursywna wypowiedź realnego autora, stanowi w sposób oczywisty manifestację realnych poglądów poety w sprawach, o których mówi. Pojawiły się jednak także głosy uzasadniane innym rozumieniem konstrukcji i znaczenia tego tekstu. J. Briejdo w komentarzu poprzedzającym publikację ankiety, o której była tu już mowa, postuluje jego rozumienie jako wielogłosowego zestawu różnych podmiotów. Moskiewski badacz pisze:

> В стихотворении нет лирического героя, поэтому мы не знаем, что собственно думает о независимости Украины Иосиф Александрович Бродский, но в нем есть многоголосие, то есть мы слышим высказывания по этому поводу самых разных людей (Brejdo 2023, 232).

Jego pogląd objaśnia uczestnicząca w ankiecie J. Fanajłowa:

> стихотворение Иосифа Бродского «на независимость Украины» (1992), [описывается] как недвусмысленно реваншистское, заряженное имперским ресентиментом. Между тем, как показывает в своей статье Евгений Брейдо, историко-филологический комментарий, привлекающий в качестве претекста новый материал, [...] способен поколебать такое «самоочевидное» восприятие. Согласно Брейдо, перед нами не монологичное лирическое высказывание, а многоголосое драматургическое произведение, в котором мы слышим не голос автора или лирического героя, а множество разных голосов: современного шведа, [...] российского интеллигента, [...] русских имперцев со взглядами разных оттенков. Иными словами, Бродский показывает нам не собственное отношение к независимости Украины, а срез российского общества своего времени (Imperskiy tekst… 2023, 233; rozstrzelenie [...] P. F.)[8].

Tego rodzaju „przeniesienie odpowiedzialności" z podmiotu całego utworu (jeśli nie wręcz realnego autora wiersza) na „autorów" składających się na tekst wielogłosowych replik dialogowych (jak chciałby Briejdo), pozwala na daleko idące wnioski, które zupełnie zmieniają komunikacyjne i ideowe znaczenie utworu. Obrończyni poety powie wprost: «[...] этот текст хорошо бы читать не как инвективу, а как предостережение. К несчастью ангела истории, все произошло практически так, как предсказывал автор» (Imperskiy tekst… 2023, 235).

Z jednej strony usprawiedliwianie postawy Brodskiego jego prowokacyjnością, cechami charakteru poety, potrzebą autoprezentacji (inna to już rzecz, że stanowi ona raczej maskę ochronną, skrywającą wrażliwą psychikę), a z drugiej strony odsuwanie oskarżeń poprzez przenoszenie osobistej odpowiedzialności za słowo na abstrakcyjne literackie podmioty wypowiedzi – nie powinny dziwić. Obrona dobrego imienia poety staje się dla jego admiratorów czymś w rodzaju moralnego obowiązku. Widzą w tym nieszczęsnym tekście „wypadek przy pracy". Patrząc jednak trzeźwo na odbiór utworu i na falę niechęci, jaką wywołał on w wielu środowiskach, należy się zgodzić z W. Niedieogło, która tak podsumowuje próby przeorientowania rozumienia tego wiersza:

> Сколько бы Брейдо ни оговаривался, что он не имеет в виду и не ставит себе в качестве задачи оправдание или обеление Бродского, он все равно не выходит за рамки оправдательной речи (Imperskiy tekst… 2023, 249).

---

[8] Por. dalej: «Это вариант поп-истории с точки зрения начитанного жителя Союза времен его распада, мифология, поддержанная в культуре Пушкиным и Чайковским. Повторюсь, звучит не персональный голос Бродского, говорят несколько акторов, мощных голосов этой драмы» (Impierskin tekst… 2023, 234). I jeszcze: «Это не «голос» самого Бродского и не его лирического героя, это текст, созданный по монтажным принципам» (tamże).

Jak wolno sądzić, kolejna, tocząca się po kilkudziesięciu latach rozprawa – sąd nad Brodskim – przeprowadzana w obecności ławy przysięgłych, którą stanowią odbiorcy „ukraińskiego" wiersza, nie jest już chyba aż tak absurdalna jak ta, którą znamy ze stenogramu Fridy Wigdorowej (A vy uchilis'… 2014). Wydaje się jednak, że tym razem – wskazuje na to przedstawiony tu przegląd – silniejsze argumenty ma oskarżenie. Ocena postawy Brodskiego zależy jednak ostatecznie od tego, jakie kierowały nim motywy i jakie stereotypy ugruntowane w kulturze, która go ukształtowała, zaciążyły na sposobie postrzegania Ukrainy i jej kultury przez poetę. Analizie tych zagadnień poświęcę drugą część tego szkicu.

## Bibliografia


A vy uchilis'… (2014), „A vy uchilis' etomu?" Stennograma suda nad Iosifom Brodskim, [„А вы учились этому?" Стенограмма суда над Иосифом Бродским,] [in:] https://tvrain.tv/teleshow/archive/a_vy_uchilis_etomu_stenogramma_suda_nad_iosifom_brodskim-378906/ (accessed: 15.02.2025).

Bertelsen, O. (2015), Joseph Brodsky's Imperial Consciousness, [in:] Scripta Historica 21, 263-289.

Brodsky, J. (1983), A Martial law carrol. The New York Review 17.03, [in:] https://www.nybooks.com/articles/1983/03/17/a-martial-law-carol/ (accessed: 15.02.2025).

Brodsky, J. (1992a), Bosnia Tune, [in:] https://www.spiritofbosnia.org/volume-2-no-3-2007-july/bosnia-tune-1992/ (accessed: 15.02.2025).

Brodski, I. (1992b), Ne nezavisimost' Ukrainy, [Бродский, И.] (1992b), На независимость Украины,] [in:] https://www.youtube.com/watch?v=grFRNnPePJw/ (accessed: 15.02.2025).

Brejdo, E. (2023), Kommentarii k stikham Brodskogo „Na nezavisimost' Ukrainy", [in:] Novoe literaturnoe obozrenie 5, [Брейдо, Е. (2023), Комментарий к стихам Бродского „На независимость Украины", [in:] Новое литературное обозрение 5,] [in:] https://magazines.gorky.media/wp-content/uploads/2023/10/15.-brejdo.pdf (accessed: 15.02.2025).

Fiut, A. (2023), Wyglądy i wglądy. Kraków.

Grudzińska-Gros, I. (2009), Czesław Miłosz and Joseph Brodsky. Fellowships of poets. New Haven | London.

Grudzińska-Gros, I. (2012), Horror, terror i klasycy. Sejny.

Grudzińska-Gros, I. (2007), Miłosz i Brodski. Pole magnetyczne. Kraków.

Impierskiy tekst… (2023), Imperskiy tekst v russkoi poezii. Anketa, [in:] Novoe literaturnoe obozrenie 5, [Имперский текст в русской поэзии. Анкета, [in:] Новое литературное обозрение 5,] [in:] https://magazines.gorky.media/wp-content/uploads/2023/10/16.-imperskij-tekst-v-russkoj-poezii.pdf (accessed: 15.02.2025).

Jangfeldt, B. (2012), Yazyk est bog. Zametki ob Iosife Brodskom. Transl. from Swedish Yangfeldt, B. Moskva. [Янгфельдт, Б. (2012), Язык есть Бог. Заметки об Иосифе Бродском. Пер. со швед. Янгфельдта, Б. Москва].

Komorowski, A. (2023), „Bez tom wieche z pawich piór". Twórczość 2, [w:] https://tworczosc.com.pl/artykul/bez-tom-wieche-z-pawich-pior/ (accessed: 15.02.2025).

Margolis, J. (2022), Esli vypalo v imperii rodit'sya. Brodskii i kolonializm russkoy kultury, [Марголис, Е. (2022) Если выпало в имерии родиться. Бродский и колониализм русской культуры/,] [in:] https://novayagazeta.eu/articles/2022/07/09/esli-vypalo-v-imperii-roditsia (accessed: 15.02.2025)

Polak-Pałkiewicz, E. (b.d.), Ukraina – gdzie to jest?, [w:] http://ewapolak-palkiewicz.pl/ukraina-gdzie-to-jest/ (accessed: 15.02.2025).

Skotnicka, A. (2025), Pisarze rosyjscy wobec autokolonialności, [w:] Przegląd Rusycystyczny 1, 294-310.

Szaruga, L. (2016), Przetwarzanie międzymorza. Zarys problematyki. Kraków | Warszawa.

Venclova, T. (2009), Foreword, [in:] Grudzińska-Gross, I. (2009), Czesław Miłosz and Joseph Brodsky. Fellowships of poets. New Haven | London.

Zagajewski, A. (2020), O Josifie Brodskim, chaotycznie, [w:] Zeszyty Literackie 8, [w:] https://zeszytyliterackie.pl/adam-zagajewski-o-josifie-brodskim-chaotycznie/ (accessed: 15.02.2025).

Zabużko, O. (1998), Proshchannya z imperiєyu: kil'ka shtrikhiv do odnogo portreta, [in:] Dukh i litera 3-4. [Забужко, О. (1998), Прощання з імперією: кілька штрихів до одного портрета, [in:] Дух і літера 3-4.]

Zabużko, O. (2001), *Planeta Piołun* [esej Szkic do pewnego portretu. Transl. Majewska, J.]. Warszawa.

Zygar, M. (2023), Voyna i nakazanye. Kak Rossiya unichtozhala Ukrainu. Riga. [Зыгарь, М. (2023), Война и наказание. Как Россия уничтожала Украину. Riga.]